

ANDALUSIË ONDER DE OEMAJJADEN

INLEIDING

Andalusië was in de middeleeuwen een ontmoetingsplek van joden, moslims en christenen. Dit samenleven tussen verschillende religies en culturen resulteerde in wederzijdse beïnvloeding en culturele bloei. Tegelijkertijd was het Iberische schiereiland het toneel van gewelddadige uitingen van onverdraagzaamheid tegen minderheden en tussen minderheden onderling en vonden heftige onderlinge debatten plaats. Middeleeuws Andalusië wordt vaak genoemd als voorbeeld van een tolerante multiculturele samenleving, maar deze tolerantie behoeft zeker enige nuancering.

DE GESCHIEDENIS IN VOGELVLUCHT

Na het uiteenvallen van het Romeinse Rijk kwam het Iberische schiereiland, na een reeks invallen van onder andere Alanen en Vandalen, vanaf de vijfde eeuw onder bestuur van de Visigoten. Religieuze conflicten en interne dynastieke strijd verzwakten de Visigotische heerschappij in de loop van de zevende eeuw. Het gebied werd hierdoor kwetsbaar voor de aanvallen van islamitisch legers die in de vroege achtste eeuw de straat van Gibraltar overstaken.

Deze legers bestonden voornamelijk uit Berbers. Na hun bekering tot de islam, hadden Berbers een grote rol gespeeld bij de verovering van het westelijk deel van Noord-Afrika en dat deden ze opnieuw bij de verovering van het Iberisch schiereiland. In 715 hadden zij, op een smalle strook in het noorden na, het hele schiereiland ingenomen. In hun kielzog stuurde de Arabische gouverneur van Kairouan een Arabisch leger naar het gebied. Deze Arabieren namen de leiding van de Berbers over. Al-Andalus werd na de verovering een provincie van het kalifaat van de Oemajjaden, dat Damascus als centrum had. De hoofdstad van de provincie al-Andalus werd Córdoba.¹

Toen in 750 de Oemajjaden in het Midden-Oosten verslagen werden door de Abbasieden, claimde al-Andalus al snel een onafhankelijke positie ten opzichte van het kalifaat. Dit kwam vooral omdat een jonge telg uit het Oemajjadische geslacht die het bloedbad onder zijn familieleden in Damascus in 750 had weten te overleven, naar Andalus vluchtte en daar een eigen emiraat oprichtte.

Deze jonge man, 'Abd al-Rahman I, lijkt naar het westen gevlucht te zijn, omdat hij bescherming zocht bij de Berberstam van zijn moeder in Noord-Afrika. Na onderlinge strijd in al-Andalus wist hij in 756 Córdoba in te nemen en de macht naar zich toe te trekken. Al-Andalus werd een onafhankelijk Oemajjadisch emiraat dat niet langer schatplichtig was aan het kalifaat.

De opvolgers van 'Abd al-Rahman I kregen te maken met onderlinge strijd tussen Berbers en Arabieren, maar ook met conflicten tussen verschillende stamconfederaties van de Arabieren onderling. Bovendien werd het gezag uitgedaagd door groepen christenen en nieuw-bekeerden die een betere economische en politieke positie voor zichzelf opeisten. Ondanks de politieke onrust wisten de Oemajjaden van het Iberisch schiereiland

een voortvarend gebied te maken. Ze investeerden in monumentale bouwwerken – de Moskee van Córdoba (Mezquita) is daarvan het meest in het oog springend voorbeeld – ontwikkelden een breed cultuurprogramma, stimuleerden de wetenschappen en stilerden hun hof naar voorbeeld van de Abbasidische kaliefen in Bagdad. In 929, toen de Oemajjaden na een reeks interne campagnes de opstanden tot bedaren hadden gebracht en steviger dan ooit in het zadel zaten, riep de toenmalige emir, 'Abd al-Rahman III, zichzelf uit tot kalief en durfde daarmee openlijk te wedijveren met de Abbasidische kaliefen in Bagdad.ⁱⁱ

Onder 'Abd al-Rahmans opvolgers ging het politiek echter snel bergafwaarts. Een reeks interne conflicten binnen leger en dynastie zorgden voor verzwakking van het centrale gezag van de Oemajjaden. Vanaf de vroege elfde eeuw viel het Oemajjadisch kalifaat uiteen in een groot aantal deelkoninkrijken, de zogeheten *taifas*. Deze kleine deelrijken stonden onder leiding van een reeks lokale heersers. Hoewel het economisch en cultureel nog steeds een bloeiende regio was, had de politieke verbrokkeling tot gevolg dat het gebied als geheel militair verzwakt raakte. Elk deelrijk had zijn eigen kleine leger. Deze legers bevochten elkaar en stonden daardoor zwak tegenover de legers van de opkomende koninkrijken in ⁱⁱⁱ het christelijke noorden van het schiereiland. In 1085 veroverde de koning van Castilië de oude Visigotische hoofdstad Toledo, een symbolisch belangrijke overwinning voor de christelijke heersers in het noorden.

Geschokt door deze verovering, riepen een aantal *taifa* koningen hierop de hulp in van de Berbermachthebbers van Noord-Afrika, de Almoravieden. Deze militair sterke dynastie ging in op het verzoek en wist de *reconquista* vanuit het christelijke noorden een halt toe te roepen. De opvolgers van de Almoravieden, de Almohaden, kregen in de loop van hun overheersing van al-Andalus, in de twaalfde en vroege dertiende eeuw, te maken met een reeks nieuwe aanvallen vanuit het noorden. Deze aanvallen werden vaak gesteund door de paus en trokken ridders vanuit andere delen van Europa.

In 1212 versloeg een gezamenlijk leger van christelijke staten de Almohaden bij Las Navas de Tolosa, een slag die in de Arabische kronieken 'de afstraffing' is gaan heten. Hierna vielen in hoog tempo de belangrijkste steden van al-Andalus in handen van hetzij Aragon, hetzij Castilië. Na het midden van de dertiende eeuw bleef slechts een kleine staat, Granada, in het zuiden van al-Andalus in handen van islamitische heersers. Granada bleef door slimme diplomatiek tot 1492 in handen van een islamitische dynastie, de Nasrieden. In 1492 werd het veroverd door de troepen van de 'katholieke koningen' Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië. Het echtpaar "zuiverde" daarop hun land van joden en moslims en luidde daarmee het einde in van multireligieus Andalusië.^{iv}

In deze les ligt de nadruk op de periode van het midden van de achtste tot halverwege de elfde eeuw, de periode waarin de Oemajjaden eerst als emirs en later als kaliefen heersten over al-Andalus.

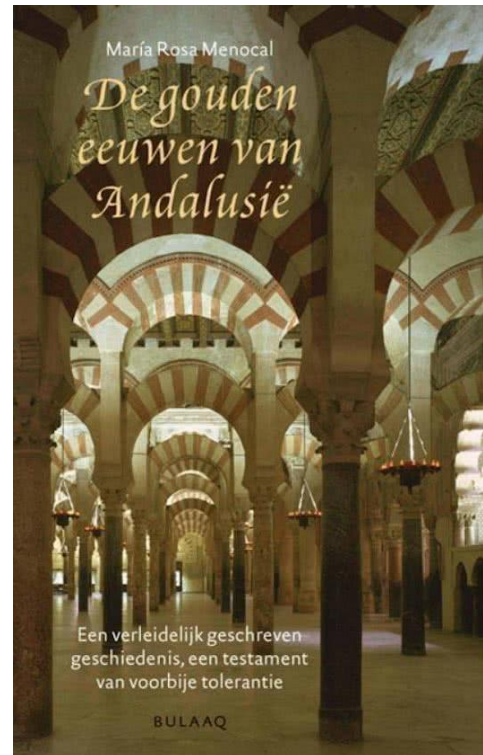

EEN TOLERANTE SAMENLEVING?

De titel van een recente bestseller over middeleeuws Spanje, *The ornament of the world: how Muslims, Jews and Christians created a culture of tolerance in Medieval Spain* door María Rosa Menocal (2002), bevestigt het positieve beeld van al-Andalus als tolerante en bloeiende multiculturele samenleving. Menocal's boek wordt in Nederlandse vertaling gebruikt in de opdrachten bij deze les. Het boek is verhalend van opzet en daardoor zeer geschikt voor de opdrachten die bij deze les horen. Het beeld van tolerantie dat erin geschetst wordt mag historisch enigszins genuanceerd worden.

Het boek van Menocal lijkt enerzijds te zijn geïnspireerd op de hedendaagse discussies over multiculturalisme, maar bouwt anderzijds ook voort op een lange traditie van idealisering van de Andalusische samenleving. De Andalusische tolerantie werd al geroemd door de grondleggers van de Joodse geschiedschrijving uit de negentiende eeuw. Ze hielden hiermee de Europeanen een spiegel voor door te laten zien dat hun geloofsgenoten het onder islamitisch gezag veel beter hadden gehad dan onder christelijk gezag. Vergelijkbare karakterisering van middeleeuws Spanje als een tolerante samenleving vinden we terug in de Arabische geschiedschrijving over Andalusie in de twintigste eeuw. In de Spaanse nationale geschiedschrijving heeft de middeleeuwse geschiedenis aanleiding gegeven tot een verhit debat over het begrip *convivencia* (samenleven) en de rol die dit samenleven van verschillende religies zou hebben gespeeld bij het ontstaan van de moderne Spaanse nationale identiteit en van het karakter van de moderne Spanjaard.

Meer recente studies laten echter zien dat tegenover elk voorbeeld van interreligieuze acculturatie en samenwerking, ook een voorbeeld van intolerantie en geweld te plaatsten is. Verschillende perspectieven op interreligieus samenleven *convivencia* vinden we ook in het negende en tiende-eeuwse Oemajjadenrijk in Spanje. Christenen en joden konden hoge posities aan het hof en in het leger bereiken. Bekend is bijvoorbeeld de geschiedenis van Hasday ibn Shaprūt, een joodse hofarts, die als diplomaat en adviseur van 'Abd al-Rahman III grote invloed op het beleid uitoefende. Hetzelfde geldt voor legerleider al-Rabi' ibn Theodulfo, een christen die emir al-Hakam in de vroege negende eeuw diende.

Daar tegenover kunnen we de martelaren van Cordoba plaatsen, christenen die in negende-eeuws Córdoba werden geëxecuteerd nadat ze publiekelijk de profeet Mohammed hadden beledigd. Deze martelaren stonden in de Spaanse geschiedschrijving lange tijd symbool voor een vroege vorm van Spaans nationalisme.

Het debat over het tolerante karakter van Andalusië zou aanleiding kunnen geven tot een discussie met leerlingen over de betekenis van tolerantie en de vraag of hun moderne interpretaties van dit begrip wel zinvol toepasbaar zijn op historische samenlevingen zoals die van Spanje in de middeleeuwen.

BRONVERMELDING

- ⁱ “Map of the Umayyad Caliphate in 750 CE”, by William R. Shepherd, via Wikimedia Commons.
- ⁱⁱ “Cordoba (Mezquita)”, by Jrr233, via Wikimedia Commons.
- ⁱⁱⁱ “Caliphate of Cordoba, circa 1000”, via Wikimedia Commons.
- ^{iv} “La batalla de las Navas de Tolosa”, by *Francisco de Paula Van Haren*, via *Wikimedia Commons*.